

DOKUMENTUMISMERET

A dokumentum fogalma és fő típusai

Könyvtári szempontból **dokumentumnak** nevezünk minden olyan információhordozót, amely az adatokat rögzítve tartalmazza. A nem rögzített információkkal szemben a dokumentum sajátossága és előnye, hogy megőrizhető és szükség esetén visszakereshető. (A szó eredete a latin *docere* igéből származik, amelynek jelentése: oktatni, tanítani.)

Kézírt dokumentumnak tekinthetünk minden valóban kézzel írott írásművet. Ide tartoznak továbbá azok a dokumentumok is, amelyek nem kerültek sem kiadásra, sem terjesztésre, függetlenül attól, hogy ténylegesen kézzel, írógéppel vagy számítógéppel írták-e azokat.

Nyomtatott dokumentumnak számít a nagyobb nyilvánosságnak szánt, legtöbbször kereskedelemben is kapható összes könyv, folyóirat és újság. E két utóbbit **időszaki kiadványoknak** is szokták nevezni.

A **képi dokumentumok** leglényegesebb tulajdonsága az, hogy az információs értéküket a kép hordozza és önmagukban egy egységként kezelhetők. A képi dokumentumok lehetnek egyediek és nyomtatásban sokszorosítottak.

Audiovizuális (képi-hangzó) az a dokumentum, amely hangfelvételt vagy mozgóképanyagot tartalmaz, tekintet nélkül arra, hogy a tároló eszköz CD, film vagy éppen videoszalag.

Az **elektronikus dokumentum** fogalma a legújabb idők szülötte, ezért még bizonytalanul bántunk vele. Legfontosabb ismérve, hogy az információt – megjelenési formájától függetlenül – digitálisan tárolják rajta.

A könyvkészítés rövid története

Az írás feltalálása után nem sokkal már alkottak olyan dokumentumokat, amelyeket terjedelmük és összetettségük miatt - az adott fejlődési fokot figyelembe véve - hasonlíthatunk a könyvhöz. A sumérok már Kr.e. a 4. évezredben ismerték az írást, s azzal különféle ismereteket rögzítettek. A képirásból kialakult **sumér ékírással írott égetett agyagtáblák** tekinthetők az emberiség első könyveinek. Az ókori Mezopotámiában ezeknek a tábláknak gazdasági szerepük volt (nyilvántartások, elszámolások stb., de ékírással bonyolultabb írásműveket is létrehoztak, például lejegyezték a törvényeket).

Amikor a XIX. században ezeket az írásokat megfejtették, a kutatók egy másik, egészen más jellegű írás értelmezéséhez is hozzáláttak. A képiráshoz jobban kötődő **egyiptomi hieroglifákat** egy kétnyelvű (görög és egyiptomi) kőbe vésett felirat segítségével fejtették meg. Az egyiptomiak azonban nemcsak kőbe, falakra írtak, hanem papirusznádból készült **papirusztekercseket** is használtak. Az egyiptomi papok ezekre jegyezték fel az irodalmi igényű vallási szövegeket is. A papirusztekercs évezredekig volt íráshordozó, a mai könyv közvetlen elődjeként.

Az ókori Pergamonban más anyagokkal is kísérleteztek. Állatbőrből készített hártyára kezdték írni, amit aztán városukról **pergamennek** neveztek el. Formájában a papirusztekercset utánozták, de ez az anyag már rugalmasabban kezelhető volt. Ahogy néhány töredéket az egyiptomi tekercsekben is megtaláltak a régészek, úgy felbukkant kétezer éves pergamenmaradvány is. Nagy szenzáció volt, amikor a második világháború után Izrael területén több tucat, bibliai szövegeket tartalmazó, viszonylag ép pergamentekercsre bukkantak a kutatók.

A korai középkorban rájöttek, hogy a pergamen jobban kezelhető, ha nem tekerik össze, hanem ívekbe hajtogatják és összefűzik. Az összehajtott lapokat fatáblák közé tették és kézírással írták tele. Ezek a kézírtos könyvek a

kódexek. Mára csak néhány ezer létezik belőlük, ezért nagyon értékesek. A kódex-forma sok évszázados története során alakultak ki a mai könyv elemei, részben gyakorlati okokból, részben díszítőelemeként. A kódexek többsége gyönyörű kézi díszítést kapott. A nagy kezdőbetűket kiemelték, kidíszítették, ez volt az **iniciálé**. A könyv szövegébe apró, részletesen kidolgozott képeket helyeztek el, amelyeket méretük miatt **miniatúrának** hívtak. Mivel egy nagyobb kódex elkészítéséhez akár több ezer állat bőre kellett, és a készítők több tíz évig dolgoztak rajtuk, ezért egy kódex szinte felbecsülhetetlen értéket képviselt.

A 13-14. század tájékán megnőtt a könyvekre az igény. Ezért nagy másolóműhelyek alakultak ki, amelyekben nagy számban, de egyszerűbb kivitelben „gyártották” a könyveket. Nagy szükség volt azonban valami egyszerűbb, „gépesíthető” módszerre. (A kínaiak ekkor már több mint ezer éve használták a **táblanyomást**, amivel a fába vésett mintázat és írás tüköryomatát tudták előállítani, viszonylag sok példányban. A kínai technológiát a 15. században ismerte csak meg Európa, valószínűleg arab közvetítéssel.) Kellett valaki, aki feltalálja a **külön betűkből álló, szabadon összerakható és szétszedhető nyomóformát**. Ez az ember egy németországi aranyműves volt, aki ólomból öntötte betűit. **Johannes Gutenbergnek** hívták, és 1445-ben 100 példányban kinyomtatta a Bibliát. A nyomtatott könyv még sokáig hasonlított a kódexre, kézzel díszítették, külön rajzolták be az iniciálét. Az 1455 és 1500 között nyomtatott könyveket **ősnymtatványoknak** nevezzük.

Kódexeket a középkori Magyarországon is készítettek, például Kálti Márk gyönyörűen díszített történelmi könyve, a Képes Krónika is e korból származik. Mátyás király híres könyvtárát is kódexekre alapozta (korvinák), de az ő uralkodása alatt, nem sokkal Gutenberg után megindult a magyar könyvnyomtatás is. **Hess András** 1473-ban kinyomtatta a Budai krónikát. Bár a török hódoltság nem kedvezett a folyamatnak, mégis sorra alakultak a szebbnél szebb könyveket előállító magyar nyomdák. Például Sylvester Jánosé Sárváron és Heltai Gáspáré Kolozsváron. A 17. századra már világszínvonalú művésze és tudósa is van e szakmának Misztótfalusi Kis Miklós személyében, aki kitűnő németalföldi nyomdákból hozta haza a mesterség szeretetét.

A 19. század már a tömeges könyvgyártás kora. A reformkori zöld vásznas, vöröses címkés kötetek már nagy példányszámban jelentek meg. Voltak ekkor is híres kiadók, némelyikük nevét nem csak könyvei, hanem politikai szerepvállalása is ismertté tette, mint pl. a **Landerer és Heckenast** nyomdáét, amely fontos szerepet játszott 1848. március 15-én, a forradalom első napján.

A 19. század végére a nagy olvasói igények miatt a könyvkiadás remek üzletté vált, ezt jelzik a megalakuló nagy részvénytársaságok, pl. a **Franklin, Révai** vagy az **Athenaeum**. Nagypáink számára örök emlék marad a sötétpiros kötésű „franklinos” Verne sorozat, vagy a dúsan aranyozott Singer és Wolfner-féle regénysorozatok. Ez az időszak már a folyóiratok kora is egyben. A századforduló után jelenik meg a magyar kultúrtörténet legjelentősebb irodalmi folyóirata, a **Nyugat**, amelynek hatása máig tartó. S persze ebben az időszakban teljeseedik ki a ponyva műfaja is. Az akkori diákok a pad alatt „filléres regényeket” és más „sárga fedelű” könyveket olvastak.

A könyvek formai jellegzetességei

A könyv mindmáig a legalapvetőbb dokumentumtípus, az emberiség egyik legnagyobb találmánya. Tartalmilag igen nehéz meghatároznunk, mi is a könyv. Mindenesetre a rendszeres időszakonként megjelenő kiadványokhoz képest a könyv valamilyen *egyszeriséget, befejezettséget* sugall.

A könyveknek két gyakori kivitele van, a **fűzött kötésű** és a **ragasztott** könyv. A fűzött forma az értékesebb és tartósabb, de drágább is. Ez azt jelenti, hogy a könyv hajtogatott lapjait összefűzik cérnával. A ragasztott kötés esetében az egymás mellé tett lapokat egyszerűen összeragasztják. A fűzött könyv általában kemény táblájú, míg a ragasztott puha táblás, ezért gyakran különböztetik meg őket e szerint is – *kemény táblás/puha táblás*, angol szóhasználattal: *hardback* és *paperback*.

A szépen megtervezett *védőborító* alatt, *kötéstáblák* közé szorítva helyezkednek el a könyv lapjai. (A védőborító ma már sokszor el is marad.) A védőborító behajtott „fülein”, vagy sokszor ennek hiányában a könyv hátulján, ismertetőt olvashatunk a könyvről, ez a *fülszöveg*.

Érdemes figyelni arra, hogy az első pár lapot nem is számozzák meg, más funkciójuk van. A legelső oldal a *védőlap*, ez még a kötéstáblához csatlakozik, és technikai jelentősége van. Utána következik az *előzéklap*, amely már információkat tartalmaz, és aztán jön a *címlap*, ahonnan a legtöbbet lehet megtudni az adott könyvről.

A címlapot érdemes alaposabban is megvizsgálnunk. Itt szerepel a könyv szerzőjének neve. Ezt követi a mű *címe*, majd alatta - ha van -, a könyv *alcíme*. Sok esetben a könyvnek nincs kifejezett szerzője (például egy több író műveiből összeállított gyűjtemény esetében), itt a *szerkesztő, összeállító* neve szerepel. Ugyanígy előfordulhatnak még más *közreműködők* is, így például a következő megjegyzésekkel: „*rajzolta*”, „*fotók:*”, esetleg „*illusztrálta*” vagy utalással azokra, akik átnézték, javították, bírálták a könyveket: „*lektorálta*”, és „*bírálta*”. Ha a mű nem az eredeti nyelven jelent meg, akkor itt szerepel a „*fordító*” neve is.

A címlap alján van egy nagyon fontos rész, ami a *kiadói információkat* tartalmazza. Itt találhatjuk a *kiadó nevét és a kiadás helyét, évét*. Egy könyv gyakran nem önmagában áll, hanem egy *sorozat* része. Ezt több helyen is jelölni szokták, előfordulhat a címlapon is, de gyakran a címlap túloldalára kerül, más fontos információkkal együtt.

A címlap túloldalára (*verziójára*) legtöbbször a fentebb felsoroltakból a *közreműködők* egy része kerül. Ezen a verzión találhatjuk meg a kiadási jogokat hivatalosan birtokló nevét, mégpedig a következő jel mellett: ©. Ez a körbe helyezett „C” betű az angol copyright kifejezést rövidíti, és arra utal, ki a *szerzői jog* birtokosa. A szellemi alkotásokat, így a könyveket is különleges jogszabályok védik, hogy tartalmukat csak úgy lehessen felhasználni, hogy az ne sértse a szerző jogait.

Ezen a lapon szokott szerepelni az is, hogy hányadszor jelenik meg ebben a formában az adott mű, vagyis a *kiadás száma*, jelezve azt is, hogy a kiadás bővített vagy javított az előzőhöz képest. S végül még egy fontos adat: az *ISBN szám*, amely nemzetközi egyezmények alapján, a világon egyedileg azonosítja a könyvet.

A könyvek csoportosítása tartalmuk szerint

Képzeld el a következő három könyvet a címük alapján:

- A hajózási jog története
- Kalózok a világ tengerein
- A halálfejes lobogó titka

Mondhatjuk azt, hogy a három könyv ugyanarról szól, nevezetesen a tengeri rablókról, a kalózokról. Az is sejthető, hogy míg az első a szigorú jogtudományi szakmunka lehet, addig a második valamilyen ismeretterjesztő mű, míg a harmadik talán szórakoztató olvasmány, szépirodalmi feldolgozás. Pontosítsuk ezt a csoportosítást!

Ismeretközlő művek

Az ismeretközlés színvonala szerint megkülönböztetünk

- **Szakkönyveket**
Ide tartoznak például a tudományos munkák, az egy témát szakmai igénnyel tárgyaló könyvek, a felsőoktatásban használatos művek.
- **Ismeretterjesztő könyveket**
Olyan könyvek, amelyek tárgyilagosan, jó színvonalon, de az átlagos műveltségű ember számára is érthető módon mutatnak be egy témát.

Irodalmi művek

A művészi szándék meglétét kutatva megkülönböztethetünk

- **Szépirodalmi műveket**

Azok az alkotások tartoznak ide, amelyekben egy téma feldolgozása művészi színvonalú.

- **Szórakoztató irodalmi műveket**

A szórakoztatni akaró, kikapcsolódást nyújtó, de sem különösebb tárgyi ismereteket, sem művészi élményt nem adó könyveket számítjuk ide.

A gyakorlatban a csoportba sorolás néha nagyon nehéz. Egyrészt ennek ízlésbeli okai is vannak, hiszen mind a szakkönyveknek, illetve ismeretterjesztő könyveknek lehet a másik csoportba már-már átnyúló része, másrészt sokan egy-egy szórakoztató könyvet inkább tartanak ismeretterjesztőnek. Az is előfordul, hogy vitatott értékű művet egyesek szépirodalomként, mások szórakoztató irodalomnak olvasnak.

Előfordul, hogy egy mű megítélése és funkciója az idők folyamán megváltozik. A múlt században Verne könyveit a felnőtteknek szánta. Sokan elsőrangú szépírónak, mások kitűnő ismeretterjesztőnek tartották őt. Ma már könyveit a gyerekek olvassák nagy szeretettel, és kétségtelen, hogy sokat tanulhatnak még ma is belőlük.

Kézikönyvek

Az ismeretek feldolgozása, sőt megtalálása szempontjából van egy könyvcsoport, amellyel érdemes közelebbről is megismerkednünk. Ezek azok a könyvek, amelyeket színvonaluktól függetlenül a szakkönyvek vagy az ismeretterjesztő művek csoportjába tartoznak, különleges feladatuk van: az alapvető eligazítás az ismeretek között. Jó, ha mindig kéznél vannak, talán ezért is hívják őket **kézikönyveknek**. E kézikönyveknek ma már egyre több változatuk létezik digitális formában is.

Bibliográfiák

Azokat a kiadványokat hívjuk így, amelyek különféle tárgykörökben összegyűjtik az ajánlott művek címeit. Egészen rövid bibliográfiát találhatsz tankönyveid végén is, az ajánlott olvasmányok jegyzékét. Vannak azonban olyanok, amelyek évente számba veszik az egész nemzeti könyvtermést. Ilyen hazánkban például a *Magyar Nemzeti Bibliográfia*. Az egyes szakmáknak, tudományágaknak is vannak bibliográfiai kiadványai, amelyek felsorolják az adott terület műveléséhez szükséges legfontosabb szakirodalom címeit.

A könyvnyomtatás feltalálása után alig telt el száz év, s már lehetetlennek bizonyult a világon addig megjelent összes könyvet számba vevő bibliográfia elkészítése. Ma ilyenre nem vállalkozik senki, hiszen már csak az évi könyv és főleg folyóiratcikk-termés is felmérhetetlen. Még az egyes tudományágak hatalmas számítógépes szakbibliográfiái is elképesztő méretűek. A kémiai szakirodalmat rendszerező számítógépes könyv- és cikkjegyzék, a Chemical Abstracts jóval több mint 10 millió tételt tartalmaz!

Lexikonok, enciklopédiák

A **lexikon** az ismereteket betűrendbe szedi, ezért a különféle *címszavakat* gyorsan vissza tudjuk keresni. A szócikkek mechanikusan követik egymást, tekintet nélkül tartalmukra. A lexikonra általában véve a rövidebb, tömörebb *szócikkek* a jellemzőek. Sokszor a szócikk leírásában *utaló* található, ami felhívja a figyelmet egy másik, a betűrend más helyén található címszóra. Gyakran előfordul, hogy a nagyobb szócikkek végén bibliográfia utal a további tájékozódás lehetőségeire.

Az **enciklopédia** nagyobb egységekben dolgozza fel az ismeretanyagot. A tartalmilag összetartozó dolgok itt egymás mellé kerülnek, tekintet nélkül a betűrendi helyükre. A visszakereshetőséget név- és tárgymutató segíti.

Mindezt szemléltessük egy példával! A lexikonban távol egymástól találhatóak a következő címszavak: „autó”, „repülőgép” és „vasúti közlekedés”. Ugyanezeket egy enciklopédia a „közlekedés” nagy címszó alatt fogja tárgyalni.

Mind lexikonban, mind enciklopédiában találhatunk általános, az ismeretek teljességét átfogó, sokkötetes kiadványokat és tömör kivitelű, egy-két kötetes változatokat is. Ez utóbbiakat gyakran emlegetik kislexikonként, vagy kisenciklopédiaként is. Ezekről eltérnek azok a típusok, amelyek csupán egy-egy szakterületet dolgoznak föl, így például a földrajz, a biológia vagy éppen a technika szaklexikonjai, illetve szakenciklopédiái.

Bár az átfogó, minden tudást magába foglaló kézikönyv eszméje már a kései középkorban is felbukkant, a modern lexikonok és enciklopédiák születésére a 18. századig várni kellett.

A brit Ephraim Chambers 1728-ban jelentette meg enciklopédiáját, amely aztán alapjául szolgált a francia felvilágosodás nagy művének is, a *Nagy Francia Enciklopédiának*. Ezt a 35 kötetben 1751 és 1776 között megjelent munkát a matematikus d'Alambert és a filozófus Diderot szerkesztette, akik a kor legnagyobb gondolkodói közé tartoztak.

Ma a nagyobb nemzeteknek több híres lexikonuk, illetve enciklopédiájuk is van. Az angol enciklopédia klasszikusa, az *Encyclopaedia Britannica* 1768 óta jelenik meg, ma már a 15. kiadásnál tart, s hatalmas nemzetközi vállalkozás lett.

A lexikonoknak hazánkban is nagy múltja van. Már a reformkorban készült egy sokkötetes német munkából fordítás, a magyar kiegészítésekkel. A századfordulón egy nemzetközi összehasonlításban is jelentős vállalkozás indult el, aminek eredményeképpen a huszadik század első éveiben megjelent *Pallas Nagy Lexikona*. A 18 kötetből álló lexikonon a kor tudósainak élvonala dolgozott. A két világháború közötti korszakban a Révai könyvkiadó felújította ezt a lexikont, ez lett a napjainkban újra kiadott és kiegészített *Révai Nagy Lexikona*. A második világháború után inkább szaklexikonok jelentek meg. Újabban ismét készülnek nagy, átfogó, magyar nyelvű lexikonok.

Szakszótárak, szaklexikonok

A szakszótárak igazából a lexikonok testvérei, hívhatnánk őket szaklexikonnak is. Néha valóban nem is takar mást az elnevezés, mint egy-egy szakma vagy tudományterület speciális neveinek, fogalmainak, adatainak betűrendbe szedett szócikkeit. A szakszótár akkor az "igazi", ha a fentiekén túl az adott szaknyelvet is bemutatja, tehát a lexikális adatok mellett a szakszókincset is feldolgozza.

Nyelvi szótárak

Ez talán a kézikönyvek legnagyobb csoportja, hiszen már a létező nyelvek sokasága is rengeteg szótártípusú segédkönyveket hív életre. A szótárak viszonylag ritkábban használt, de meghatározó voltak miatt legfontosabb csoportja, az **egynyelvű szótáraké**. Ezen kézikönyvek címszavai és szócikkei ugyanazon a nyelven íródtak. Erre legjobb példa a nyelv szókincsét bemutató *értelmező szótár*.

A nagy nyelveknek megvannak a sokkötetes értelmező szótárai, amelyet híres egyetemek vagy nagy hírű kiadók jelentetnek meg. A magyar nyelv értelmező szótára is több változatban létezik, így van egy több kötetes nagyszótár és létezik a *Magyar értelmező kéziszótár* is. Ismerjük és használjuk a nyelvi szótárak közül az *Idegen szavak és kifejezések szótárát* és a *Helyesírási kéziszótárát* is, amelyek címe jól jelzi feladatukat. Talán kevésbé ismert az *Idegen nevek kiejtési szótára*, amely nagyon sok idegen személynév, földrajzi név stb. helyes kiejtését adja meg.

Már inkább a nyelvvel hivatásszerűen foglalkozók használják jobban az *etimológiai szótárakat*, amely egy-egy nyelv szavainak történeti eredetét világítják. Nagy segítséget adnak az írásművet készítő, fogalmazást író számára a *szinonimaszótárak*, amelyek az ugyanazon fogalomhoz tartozó rokon értelmű szavakat adják meg.

A gyakorlatban többször használunk **kétnyelvű szótárakat**, amelyekben az egy adott nyelven megtalálható címszavakhoz rendelik a másik nyelv megfelelőit. Persze a jó kétnyelvű szótár nem pusztán egyszerű „szószedetet”, hanem nyelvi besorolással, példákkal is segíti az adott nyelvvel dolgozó munkáját. Hazánkban igen nagy kultúrája van ezeknek a szótáraknak, számtalan kisebb-nagyobb kétnyelvű szótár kapható. E szótárak sokszor méret szerint „családokba” rendeződnek, ahol megvan a „zseb”, a „kézi” és a „nagy” kiadás is. Ezeknek és a többi szótárnak is egyre inkább számítógépes hordozókon, pl. CD-ROM-okon folytatódik a „történetük”.

Atlaszok

Ezt a kézikönyvtípust ismerheted a földrajzóráról, így nem kell különösebben bemutatni. Vannak olyan, sok térképet nagy méretben tartalmazó atlaszok is, amelyek részletességükkel és igen alapos helynévmutatójukkal teszik magukat nélkülözhetetlenné a tájékozódásban. Külön hasznos, ha az ilyen atlaszokat földrajzi szempontból rendezett adattárak egészítik ki, ahol megtalálhatjuk a legnagyobb városok, hegycsúcsok, folyók stb. jegyzékét és az egyes országok legfontosabb földrajzi-gazdasági adatait is. Minderre jó példa a magyar nyelvű *Nagy világatlasz* vagy a *Képes világatlasz*.

Vannak persze speciális atlaszok is: a közlekedési információkat tartalmazó autós atlaszok, vagy történelmi atlaszok, amelyek a múlt korszakait mutatják be térképekre vetítve.

Adattárak

Ide azok a kézikönyvek tartoznak, amelyek egy-egy témakör, tudomány vagy szakterület adatait, tényeit gyűjtik össze. Az adatokat ezek a kiadványok igyekeznek jól szerkesztetten, gyorsan visszakereshetően bemutatni. Gyakran alkalmaznak táblázatokat, grafikonokat. Ezekből az adattárakból általában csak a számszerűsíthető tényeket ismerjük meg, azok értelmezésével, magyarázatával nem foglalkoznak.

Az általános adattárra jó hazai példa a *Tények könyve* sorozat, amely igen sok területről informál korszerűen. Ebbe a típusba tartoznak még a legkülönbélebb *statisztikai kiadványok*, *évkönyvek*, *kronológiák*, *cím- és névtárak*, de ide tartozik a *telefonkönyv* és a *menetrend* is.

Időszaki kiadványok

Egyre nagyobb az igény, hogy **az ismeretek minél hamarabb jussanak el a felhasználóhoz**. Erre a szerepre a könyv, mint hordozó, nem alkalmas. A több száz oldalas munkák megírása, szerkesztése, nyomdai munkálatai olyan sok időt vesznek igénybe, hogy gyakran a bennük foglalt információk egy része a megjelenésre már elavul. Másrészt vannak olyan információk is, amelyekről mindenki tudta, hogy csak ideig-óráig érdekesek – „romlandók” –, így kár lenne értékes, hosszú távra előállított könyveket áldozni rájuk. Ezért aztán létrejöttek, majd a felvilágosodás idején a mai formájukban megjelentek a **hírlapok**, **folyóiratok**. Mivel legfontosabb tulajdonságuk az, hogy **folyamatosan, több-kevesebb rendszerességgel jelennek meg**, ezért összefoglalóan időszaki kiadványoknak hívjuk őket. A könyvekhez hasonlóan ezeknek is van egyedi azonosítójuk. Sokszor eléje tesszük az ország kétbetűs azonosítóját is, pl. így: HU ISSN 0023-3773.

Az időszaki kiadványok gazdasága lenyűgöző. Ide tartoznak a naponta megjelenő *napilapok*, a heti rendszerességű *hetilapok*, az általában 1-2 havonta megjelenő *folyóiratok*, de ide számítjuk az éves rendszerességű *évkönyveket*, *almanachokat* is. Mindemellett még minőségi szempontok és a megcélzott olvasói rétegek szerint is jelentős csoportok alakíthatóak ki. Nézzük meg a fontosabbakat részletesen!

Napilapok

A napilapok a gyors tájékozódás leghatékonyabb írásos eszközei. Nagy többségük a hét minden munkanapján utcára kerül (házánkban vasárnap a legtöbb lap nem jelenik meg.) Tartalmuk általános jellegű, de gerincüket a politikai élet hírei alkotják. Vannak olyan napi rendszerességű kiadványok is, amelyek csak a gazdaság, vagy éppen a sportélet híreivel foglalkoznak.

A napilapokat nem csupán tekintélyes méretű lapnagyságuk, hanem sajátos szerkezetük is megkülönbözteti a többi kiadványtól. Címoldal helyett *fejlécük* van, ahol a megjelenési információk legfontosabbjai találhatóak. A lap végén van általában véve a *kolofon*, ahol egy keretben találjuk a szerkesztőség, a kiadó és a nyomda adatait. A sajátos megjelenést a nagy lapmérethez igazodó *több hasábos tördelés* okozza, ami a kényelmesebb olvasás végett az

amúgy nagyon hosszú sorokat keskenyebb nyomtatási szélességre bontja. További jellemző a főoldalon található kiemelt vezércikk, amely a legfontosabb témával foglalkozó írás.

Hetilapok

A napilapoktól jól megkülönbözteti ezeket a kiadványokat-túl a megjelenés gyakoriságán -, hogy ritka kivételektől eltekintve, nem általános tartalmúak, hanem valamilyen témára specializálódtak. Van olyan, amelyik még őrzi a napilapok formátumát (például *Élet és Irodalom*), de többnyire kisebb méretű, fűzött, 40-100 oldalas alakban jelennek meg. Tartalmilag széles területet átfognak, van közöttük szakmai lap (például *HVG*), praktikus információkat közlő (például műsorújságok), hobbi magazin és könnyed szórakoztató kiadványok is (például *Hócipő*).

A hetilapokat-az újságokhoz hasonlóan-*évfolyamokban* veszik számba és az egyes példányokat (*lap*)*számkoknak* nevezik, gyakran a megjelenési időponttal is azonosítják őket. Vannak olyan havonta megjelenő magazinok is, amelyek tartalmi jellegzetességük miatt jobban hasonlítanak a hetilapokra, mint a komolyabb folyóiratokra (például *Cinema*).

Folyóiratok

A szakmai és tudományos információk legfontosabb megjelenési helye a folyóirat. Óriási gazdaságban látnak napvilágot, egyes adatok szerint a legfontosabb tudományos folyóiratok száma is több mint húszezer. Jellegzetességük a nagyobb terjedelem (100-250 oldal) és a komolyabb tartalom, ill. az ehhez igazodó kivitel. Bár itt is megfigyelhető néhány általános témakörű kiadvány, a többség szigorúan szakosodott. Vannak kifejezetten *szakfolyóiratok* (pl.: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás), *ismeretterjesztő folyóiratok* (pl.: Természet Világa), *szórakoztató és hobbi lapok* (pl.: Otthon), és *tudományos folyóiratok* (pl.: Magyar Könyvszemle).

A folyóiratokban felhalmozott tudásra a megjelenés után évekkel is szükség lehet, ezért ezeket a kiadók ellátják *éves tartalomjegyzékkel, név- és tárgymutatóval*. A tudományos folyóiratokat külön is feldolgozzák, mégpedig szakterületenként. Ezek a speciális bibliográfiai kiadványok minden egyes cikkről tartalmaznak egy rövid kis összefoglalót (referátumot) és sokféle visszakeresés lehetővé tevő mutatókkal látják el őket. Ma már ezek a *referáló folyóiratok* többségében számítógépes formában készülnek, mert így gyorsabban tudnak megjeleníteni, és sokkal jobbak a visszakeresési lehetőségek is.

(A modern tudományos folyóiratok ősei a tudós levelezések. A késő középkor óta rendszeresen megfigyelhető, hogy az egyes témák kutatói levelezés útján cserélték ki nézeteiket. Innen jött az ötlet, hogy egy azonos témában levelező kutatók „leveleit” rendszeresen nyomtatásban is közre adják.)

A multimédia fogalma és jelentősége

A multimédia olyan információ-tárolási és átviteli rendszer, amely többféle kommunikációs csatornát (médiumot) is használ a felhasználók tájékoztatására vagy szórakoztatására. (Szöveg, hang, kép, animáció, videó és interaktivitás.)

A multimédia fogalom a *multus* (sok, több) és *medium* (latin jelentése közbülső helyen található, ma inkább információközvetítő közeg értelemben használatos) szavakból áll össze, fordítása „sok médium”-ot jelent. A médium egy olyan közvetítő közeg, amely információt továbbít (pl.: televízió, rádió, könyvek és folyóiratok), de médiumnak nevezzük a tájékoztatási eszközök információhordozóit (szöveg, hang, beszéd, álló- és mozgókép) is.

A többféleképpen megjelenő információ, a multimédia fokozza a felhasználó élményét, könnyebbé, gyorsabbá teszi az információ átvitelét, befogadását és felhasználását. Multimédia több területen is használatos, mint például a művészet, oktatás, szórakoztatóipar, tervezés, gyógyítás, matematika és tudományos kutatások. Az oktatásban a multimédiát manapság leginkább a számítógép alapú oktatásra értik.

Bizonyos információk esetében, a szöveges közlés például túl hosszú és bonyolult megfogalmazást eredményezne, viszont ugyanez az információ egy jól megszerkesztett ábra, vagy egy mozgóképbemutató segítségével már könnyebben átadható. A multimédia alkalmazások alapelve, hogy az információt mindig az információ típus szempontjából legmegfelelőbb csatornán keresztül kell közvetíteni a felhasználó felé.

A számítógép szerepe ezen elv megvalósításában kap nagy szerepet. A számítógép a hang és képmegjelenítésen túl alkalmas eszköz a felhasználó parancsainak végrehajtására, így valósul meg a multimédiás programok legfontosabb ismérve, az **interaktivitás**.